

Onderwijs is onderwijzen en stimuleren

Onderwijs wordt haast bedolven onder maatschappelijke taken: radicalisering signaleren, seksuele diversiteit bespreken, obesitas tegengaan enzovoorts. Ook zorgtaken nemen toe. Betroffen die vroeger onderwijsgerelateerde thema's als pesten, faalangst en dyslexie, leraren moeten nu ook leerlingen met bijvoorbeeld autisme, ADHD of visuele beperkingen begeleiden. Voeg daaraan toe de omgang met demotivatie en gedragsproblemen van leerlingen en je weet: het takenpakket van de leraar dijt uit. Van de weeromstuit rijst de vraag: wat was ook alweer de bedoeling van onderwijs? De vereniging Beter Onderwijs Nederland (BON) ziet de terugkeer naar vakkennis als het antwoord. De overheid en de lerarenopleidingen kiezen een vergelijkbare lijn met aandacht voor vakinhoud, vakvaardigheden en vakdidactiek. Recente loot is de aandacht voor Bildung in de opleiding. Wij geven in dit essay een onderwijspedagogisch antwoord. Goed onderwijs is onderwijs én pedagogiek. Onderwijs draait immers sinds de klassieke oudheid om geletterdheid én deugdzaamheid, om verwerving van kennis en vaardigheden én om het leren worden van een 'goed' handelend (mede)mens. De methode PBS, Positive Behaviour Support, illustreert wat wij bedoelen.

Dat onderwijs maatschappelijke taken en zorgtaken krijgt, komt deels van buitenaf. Onderwijs maakt deel uit van een samenleving die complex, dynamisch en pluriform is en weinig eenduidige oriëntatie kent, én van een tijdgeest van consumentisme, hedonisme, individualisme, mondigheid ('meningitis') en tijdelijke sociale netwerken van gelijkgezinden. Enerzijds wantrouwen we gezag, instituten, groepsbinding en andersdenkenden en vrezen we te verliezen wat we hebben en wie we zijn, anderzijds zijn we assertiever, creatiever en gelukkiger en zoeken we al zelfontplooiend nieuwe verbindingen. En als het regent in de samenleving, dan giet het in de school. Leraren merken dat leerlingen (en ouders) als waren ze klanten meer individuele aandacht verwachten, dat leerlingen (en ouders) divers en veelzijdig kunnen zijn en dat normen en waarden niet zomaar gedeeld worden.

Ook het onderwijs zelf kent een ontwikkeling die maakt dat de samenleving mogelijk terecht meer taken bij de school neerlegt. Onderwijs heeft de afgelopen decennia weinig aandacht besteed aan zijn inherente pedagogische opdracht. Leraren zijn zichzelf steeds minder gaan zien als opvoeders en onderwijzers en steeds meer als 'leerlinggelijken' die lesgeven uit de lesmethode, leerprocessen van leerlingen begeleiden en opbrengstgericht toewerken naar (Cito-)toets of eindexamen. Met methodisch, leerlingondersteunend en opbrengstgericht lesgeven is niets mis, maar wel als je daarmee de pedagogische onderwijsopdracht veronachtzaamt en pedagogiek vernauwt tot het werken aan een 'veilig leerklimaat' en het begeleiden van leerlingen met leer- of gedragsproblemen. De pedagogische onderwijsopdracht is meer dan werken aan de randvoorwaarden voor het leerproces.

Pedagogiek is in veel scholen helaas daartoe versmald en lerarenopleidingen en onderwijskundigen doen daaraan mee. Dat merk je aan pedagogisch taalgebruik. Men spreekt over het 'pedagogisch klimaat' op school, alsof pedagogiek klimaatbeheersing is of over sfeer alleen gaat, en over de 'pedagogisch-didactische' rol van de leraar, alsof pedagogiek dienstbaar is aan het didactisch leerproces. Begrijp ons niet verkeerd, wij zijn ook voor een goede relatie met leerlingen en een goede sfeer in de klas en op school. Waar het goed toeven is, wordt goed geleerd en gewerkt. Maar dit is nog maar de helft van de pedagogische opdracht. Onderwijspedagogiek is naast werken aan de (veilige) sfeer in de les en het begeleiden van leerlingen bij hun leerproces, ook het oriënteren van leerlingen op volwassenheid en (mede)menselijkheid. Daarnaast behoort het onderwijzen van kennis en vaardigheden van de diverse vakgebieden tot de onderwijspedagogiek.

Onderwijzen en opvoeden

Mogelijk zijn we dit pedagogisch oriënterende aspect van onderwijs gaandeweg wat uit het oog verloren. Het lijkt er in elk geval op dat de overheid, de lerarenopleidingen en de vereniging BON een vergelijkbare analyse maken en daarom weer meer onderwijspedagogische aandacht willen voor vakken, vakvaardigheden en vakdidactiek. Zij willen daarmee dat het onderwijs leerlingen niet alleen laat leren, alsof onderwijs vooral een leerproces is dat zich bij de leerling(en) afspeelt, maar dat onderwijs ook onderwijzen is. Onderwijzen is de zin dat leraren voor leerlingen vensters op de wereld openen en hen oriënteren op kennis en vaardigheden die ze uit zichzelf niet zouden (aan)leren.

Maar de overheid, de lerarenopleidingen en BON gaan wat ons betreft onderwijspedagogisch gezien niet ver genoeg. Zij richten zich enkel nog op de geletterdheid van leerlingen, het leren van kennis en vaardigheden. Onderwijs moet in onze ogen leerlingen ook onderwijzen in deugdzaamheid: het worden van een verantwoordelijk persoon en burger. Onderwijzen in geletterdheid én deugdzaamheid betekent dat onderwijs leerlingen onderwijst in kennis en vaardigheden én opvoedt in houdingen hoe je een 'goed' handelend (mede)mens wordt, met alle beperktheid, feilbaarheid en kwetsbaarheid die daarbij hoort. Onderwijs oriënteert leerlingen volgens ons zowel op hun economische carrière als op hun maatschappelijke bijdrage als burger en persoonsvorming als mens.

Dit lijkt misschien nieuw, maar wij kennen onze klassieken. Plato en Aristoteles keken vergelijkbaar naar onderwijs en Aristoteles heeft een deugdethiek ontwikkeld. Deugden zijn karaktereigenschappen die in ethische handelwijzen tot uiting komen (bijvoorbeeld: moed, rechtvaardigheid) en dus met persoons- en met gemeen-

schapsvorming te maken hebben. Wij noemen deugdzaamheid onderwijsen daarom: een 'goed' handelend (mede)mens worden.

De bedoeling van onderwijs

Mogelijk zijn er mensen die vinden dat we nu te idealistisch over onderwijs spreken. Je bent als leraar misschien al tevreden als je 'goed' orde kunt houden, een 'goede' relatie met de leerlingen hebt en dus een 'goede' sfeer in de klas hebt, en alle leerstof voor de (eind)toets kunt behandelen. Komt de opdracht om leerlingen op te voeden tot 'goed' handelend (mede)mens er ook nog bij als maatschappelijke taak?

Zo zien wij dat niet. Wij denken niet dat leraren meer moeten gaan doen, maar dingen anders moeten gaan doen. Mogelijk moeten daarvoor de huidige lesmethoden en toetsen op de schop. Tegenwoordig vinden velen dat onze samenleving vraagt om andersoortige lesmethoden, zoals het leren van (digitale) mediawijsheid, en andersoortige kennis en vaardigheden, zoals 21st century skills. Zo moet misschien ook de eenzijdige aandacht voor kennis en vaardigheden bijgesteld worden.

Maar waarom zou het onderwijs moeten veranderen in de richting van aandacht voor deugdzaamheid? Dat heeft voor ons met de bedoeling van onderwijs te maken. Harvard-hoogleraar bedrijfskunde Simon Sinek heeft onderzocht waarom bepaalde organisaties succesvol zijn. Die houden zich niet primair bezig met het what, het resultaat of het product van de organisatie, noch met het how, het proces om tot het product te komen, maar juist met het why, het waarom, de bedoeling, van de organisatie. Succesvolle organisaties weten waarom ze iets doen en geloven in wat ze doen. Ze weten wat de zin van hun werk is en van daaruit vullen ze het 'hoe' en 'wat' in.

Zou het onderwijs de laatste decennia te weinig aandacht besteed hebben aan zijn bedoeling? Houddt het zich in onze tijd van dynamiek en van het verdwijnen van oriëntatie te veel bezig met het 'hoe' en het 'wat'? En legt de samenleving de zorg- en maatschappelijke taken bij de school neer als wake-up-call, omdat het onderwijs vooral zijn opvoedkundige bedoeling uit het oog verloren is?

Volgens ons moeten we het dus weer hebben over de bedoeling van het onderwijs en die ligt in onze ogen in aandacht voor geletterdheid én deugdzaamheid, voor onderwijzen én opvoeden. Wij vinden daarvoor herkenning bij onderwijspedagoog Gert Biesta. In diverse publicaties stelt hij dat het onderwijs drie functies of doelen (bedoelingen) heeft: kwalificatie, socialisatie en 'subjectificatie'. Onderwijs kwalificeert leerlingen in algemene en vak- of beroepsspecifieke kennis en vaardigheden, socialiseert leerlingen in culturele, democratische en maatschappelijke normen, waarden, praktijken en tradities, en

Zoals leerlingen kennis en vaardigheden niet zomaar snappen, begrijpen ze ook niet zomaar hoe ze zich positief kunnen gedragen. Gewenst gedrag moet je dus aanleren

vormt leerlingen tot verantwoordelijk handelende personen ('subjecten'). De eerste twee functies, kwalificatie en socialisatie, benadrukken het onderwijzende karakter van onderwijs: dit is wat de samenleving wil overdragen aan kennis en vaardigheden en aan sociale praktijken (zoals het leren van democratie en dialoog door middel van burgerschapsvorming). De derde functie focust op de leerling en zijn eigen leer- en vormingsproces tot verantwoordelijk handelende 'subject'.

Kortom: ook bij Biesta is onderwijs onderwijzen in kennis en vaardigheden (geletterdheid) en opvoeden tot 'goed' handelend (mede)mens (deugdzaamheid). Opmerkelijk is dat ook hij zowel een onderwijzende rol voor de school/leraar als een lerende rol voor de leerling ziet. Het huidige onderwijs richt zich volgens hem echter te eenzijdig op het leren van de leerling. Onderwijs komt weer tot zijn bedoeling als de school ook onderwijst en socialiseert en leerlingen vormt tot verantwoordelijke personen. Als opvoeden tot een 'goed' handelend (mede)mens mede

Taco Visser

Drs. Taco Visser is adviseur identiteit bij Verus, vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs. Hij ziet onderwijs als een mix van onderwijskunde, pedagogiek, maatschappelijke betrokkenheid en (christelijk) bezield en geïnspireerd werken. Samen met drs. Pim Kalkman, PBS-coach en adviseur bij Verus.

tot het 'waartoe' van onderwijs hoort, hoe werkt dat dan door in het 'hoe' en 'wat'? Daarvoor biedt een Amerikaanse pedagogische gedragsmethode raad: Positive Behaviour Support (PBS).

PBS gaat ervan uit dat onderwijs naast kennis en vaardigheden ook gedrag (houdingen) moet aanleren. Zoals leerlingen kennis en vaardigheden niet zomaar snappen, begrijpen ze ook niet zomaar hoe ze zich positief kunnen gedragen. Gewenst gedrag moet je dus aanleren, in PBS-terminen: stimuleren, belonen en bekrachtigen. Daarvoor zijn allerlei PBS-methoden ontwikkeld. Zo staan idealiter tegenover elke correctie van leerlinggedrag vier complimenten en moet de school een beloningssysteem voor positief gedrag ontwikkelen en geregeld positieve acties organiseren (bijvoorbeeld: gratis warme chocolademelk uitdelen op een koude winterdag). Idee is dat de aandacht gaat naar wie of wat aandacht verdient: het positieve, het gewenste, het 'goede'. Dat blijkt soms een hele kunst, omdat we in het onderwijs zo gewend zijn het negatieve aandacht te geven: storend gedrag, te laat komende leerlingen enzovoorts. PBS draait het om: geef aandacht aan het 'goede', bijvoorbeeld wie het huiswerk gemaakt heeft.

PBS gaat er ook van uit dat verreweg de meeste leerlingen vatbaar zijn voor positieve stimulansen. Uit onderzoek blijkt meer dan 80 procent van hen daarop goed te reageren. Van de overige 20 procent blijven twee groepen over die extra aandacht vragen: jongeren die tijdelijke gedragsproblemen vertonen en zij die langdurige problemen of 'aandoeningen' hebben. Maar ook zij profiteren van de stimulansen die voor iedereen gelden en het complimenteuzen, positieve en waarderende PBS-klimaat.

Succesvolle organisaties weten waarom ze iets doen en geloven in wat ze doen. Ze weten wat de zin van hun werk is en van daaruit vullen ze het 'hoe' en 'wat' in

Wanneer een school wil gaan werken vanuit de PBS-principes, zal zij in positieve taal moeten formuleren welk gedrag zij van alle leerlingen (en medewerkers) verwacht. Het betreft gedrag tegenover leerlingen en medewerkers en ten behoeve van goed leren (geletterdheid) én goed (samen)leven (deugdzaamheid). Die gedragsverwachtingen bepalen de medewerkers met elkaar, zodat er een gezamenlijk referentiekader ontstaat om leerlingen en elkaar op aan te kunnen spreken. Pas als leerlingen het gewenste gedrag niet vertonen, zoals bij die 20 procent, gaat de school over op andere maatregelen. Maar ook die zijn stimulerend en niet repressief van aard. Wat niet wil zeggen dat grenzen gesteld worden die als straf ervaren kunnen worden. PBS is positief qua karakter, maar ook duidelijk. Om de gewenste gedragingen zo te formuleren dat ze bij de cultuur en identiteit van de school passen, zal de school in een gezamenlijk bezinningsproces haar kernwaarden moeten verhelderen, inclusief uit welke pedagogische en levensbeschouwelijke bronnen, bijvoorbeeld christelijke, zij die haalt. Ook dit doen medewerkers in gesprek met elkaar én hun schooltraditie. Zo bepalen zij gezamenlijk het 'waartoe' van hun school, dat zij vervolgens vertalen naar het 'hoe' van hun kernwaarden en het 'wat' van de gewenste positieve gedragingen voor allerlei onderwijscontexten als klas, gangen, excursies.

PBS verleidt medewerkers zo om anders te leren denken over onderwijs: stimulerender, positiever, pedagogischer, gezamenlijker en bewuster. In de scholen die ermee bezig zijn, ontstaat door PBS een pedagogiek van vertrouwen en waardering, die een leeromgeving creëert waarin naast aandacht voor goed onderwijs ook aandacht is voor goed (samen)leven, voor elke leerling én elke medewerker en voor stimulans en waardering.

Kortom: PBS voedt leerlingen op tot deugdzaamheid en stimuleert geletterdheid. Leerlingen leren kennis en vaardigheden, maar ook om als 'goed' handelend (mede)mens de ander en de samenleving positief en vertrouwensvol tegemoet te treden en de wereld te verbeteren. Is onderwijs daartoe niet ten diepste bedoeld? Voor ons leeft onderwijs van die hoop...